

ทฤษฎี

Theory of planned behavior

พฤติกรรม

Social support

Health belief model

สุขภาพ

Stage of change

จักรพันธ์ เพ็ชรภูมิ

Social cognitive theory

สำนักพิมพ์สาสุข

ทฤษฎี พฤติกรรม สุขภาพ

จักรพันธ์ เพ็ชรภูมิ

สำนักพิมพ์สาสุข

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

จักรพันธ์ เพ็ชรภูมิ.

ทฤษฎีพฤติกรรมสุขภาพ.— พิษณุโลก : ม.ป.พ., 2567.

329 หน้า.

1. พฤติกรรมสุขภาพ. 2. สุขภาพ. I. ชื่อเรื่อง.

613

ISBN 978-616-612-099-8 (e-book)

ชื่อหนังสือ

ผู้แต่ง

พิมพ์ครั้งที่ 1

จำนวนหน้า

จัดพิมพ์โดย

บรรณาธิการ

ออกแบบปก

ภาพประกอบ

ทฤษฎีพฤติกรรมสุขภาพ

จักรพันธ์ เพ็ชรภูมิ

มีนาคม พ.ศ. 2567

329 หน้า

จักรพันธ์ เพ็ชรภูมิ

อรรณณ กิริติสิโรจน์

จักรพันธ์ เพ็ชรภูมิ

จักรพันธ์ เพ็ชรภูมิ

คำนำ

มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยใช้ความพยายามอย่างมากเพื่อศึกษาสาเหตุของพฤติกรรม สุขภาพที่ไม่พึงประสงค์ เพื่อทำให้เกิดความกระจ่างในการพรรณนา อธิบาย ทำนาย และควบคุมพฤติกรรมให้เป็นไปตามต้องการให้ได้มากที่สุด และไม่ว่าเวลาจะผ่านมาก็ร้อยก็พันปี การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ก็ยังคงเป็นงานยากเสมอ เพราะความผันผวนด้านร่างกาย อารมณ์ และการรู้คิดของผู้เป็นเจ้าของพฤติกรรมและเงื่อนไขทางสังคมภายนอกอันซับซ้อน และสภาพแวดล้อมที่ผันแปรอย่างรวดเร็ว

ผู้เขียนมุ่งหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นตัวช่วยหนึ่งในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีทางด้านพฤติกรรมสุขภาพ และนำไปประยุกต์ใช้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสมของประชาชน หนังสือเล่มนี้ออกแบบให้มีเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่พัฒนาการของพฤติกรรมศาสตร์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพฤติกรรม และมุมมองเกี่ยวกับสุขภาพ ทฤษฎีและแบบจำลองพฤติกรรมสุขภาพ และในตอนท้ายเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องมุมมองเชิงระบบเพื่อขยายมุมมองของนักสาธารณสุขจนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการทำความเข้าใจพฤติกรรมอย่างเป็นองค์รวม

สุดท้ายนี้ แม้ว่าการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์จะเป็นงานยาก แต่ผู้เขียนก็หวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นตัวช่วยหนึ่งที่ช่วยเปลี่ยนงานยากให้กลายเป็นงานยากที่สนุก เป็นงานยากที่ทำหายและเป็นงานยากที่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนอกจากจะช่วยยกระดับสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนแล้วยังนำมาซึ่งความรู้สึกปลื้มปิติยินดี และสร้างรอยยิ้มกว้างในหัวใจของนักสาธารณสุขได้อย่างที่สดชื่นกัน

จักรพันธ์ เพ็ชรภูมิ

สารบัญ

บทนำ	1
บทที่ 1 พัฒนาการของพฤติกรรมศาสตร์	9
กระบวนการทัศน์ของการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์	10
เป้าหมายของการศึกษาพฤติกรรมศาสตร์	20
บทที่ 2 พฤติกรรมสุขภาพ	27
ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพฤติกรรม	27
ความหมาย และประเภทของพฤติกรรมสุขภาพ	41
บทที่ 3 ความรู้พื้นฐาน: ทฤษฎีพฤติกรรมสุขภาพ	53
คำศัพท์ที่พบบ่อยในทฤษฎีพฤติกรรมสุขภาพ	53
ข้อพิจารณาในการประยุกต์ใช้ทฤษฎี	66
บทที่ 4 ทฤษฎีพฤติกรรมสุขภาพระดับบุคคล	73
แบบแผนความเชื่อด้านสุขภาพ	74
ทฤษฎีพฤติกรรมตามแผน	103
รูปแบบและขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม	124
บทที่ 5 ทฤษฎีพฤติกรรมสุขภาพระดับระหว่างบุคคล	163
ทฤษฎีปัญญาทางสังคม	164
แนวคิดเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคม	189
บทที่ 6 ทฤษฎีพฤติกรรมสุขภาพระดับกลุ่มหรือชุมชน	223
แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน	225
แบบจำลองการวางแผนและประเมินผลการดำเนินงาน	
ด้านสาธารณสุข	250
บทที่ 7 มุมมองเชิงระบบ: ความเข้าใจพฤติกรรมอย่างองค์รวม	289
ดัชนี	323
ประวัติผู้เขียน	329

บทนำ |

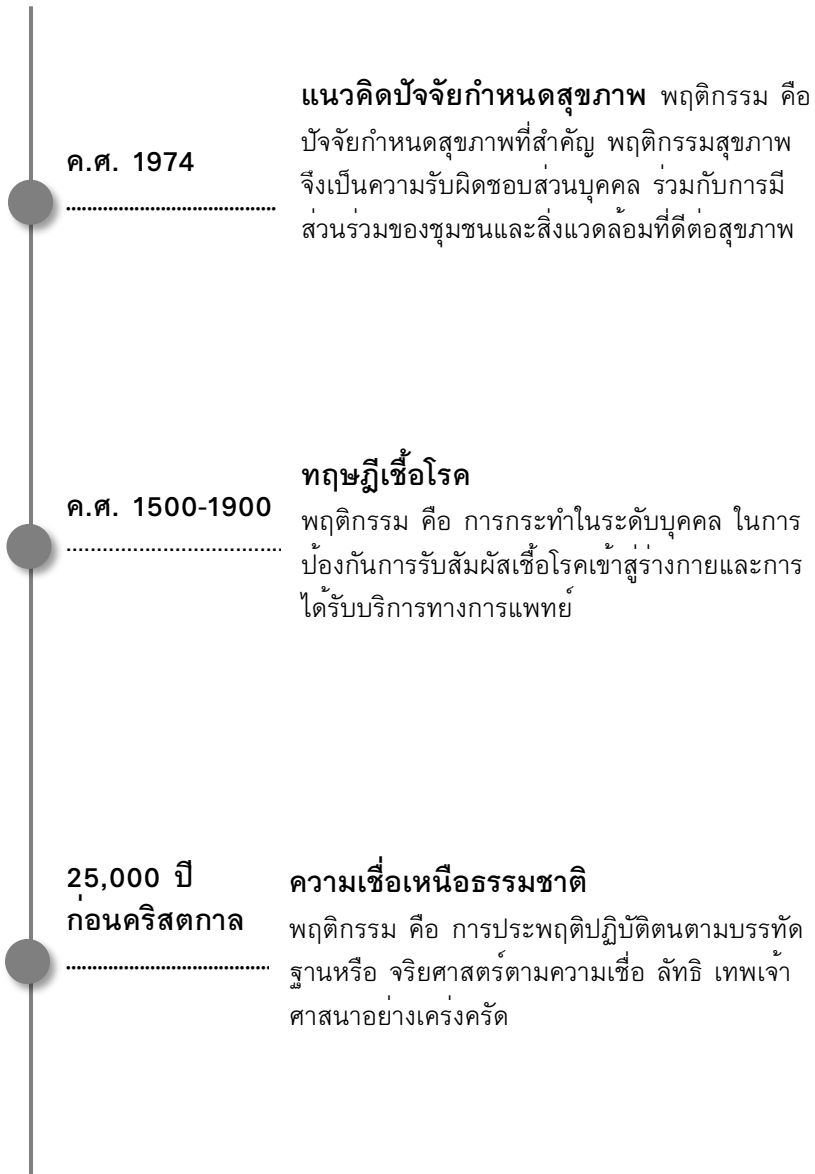
ความจำเป็นของการศึกษาพฤติกรรมในงานสาธารณสุข

มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยล้วนมีสัญชาตญาณแห่งการรักตัวกลัวตายและต่างก็พยายามทำทุกวิถีทางเพื่อรักษาชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัย อยู่ดีมีสุข และอยู่ยืนยาวนานให้มากที่สุด ไม่เว้นแม้แต่เมื่อย้อนไปถึงกาลสมัยแห่งการถือกำเนิดขึ้นของมวลมนุษยชาติ

เมื่อประมาณ 800,000 ปีก่อนคริสตกาล นับเป็นยุคแรกเริ่มที่มนุษย์มีวิวัฒนาการที่โผล่พ้นออกมาจากความเป็นสัตว์ โดยพวกก่อนมนุษย์ หรือ โฮโมอีเรคตัส (Homo erectus) ได้คิดเริ่มการสื่อสารระหว่างสมาชิกในกลุ่มด้วยการพูดเป็นครั้งแรก และหลังจากนั้นเมื่อ 40,000 ปีก่อนคริสตกาล มนุษย์ยุคปัจจุบัน หรือ โฮโมเซเปียนส์ (Homo sapiens) จึงเริ่มปรากฏขึ้นและเข้ามายึดครองพื้นที่โลกแทนที่พวกก่อนมนุษย์อื่น ๆ ด้วยการผสมข้ามพันธุ์และกวาดล้างเผ่าพันธุ์ในที่สุด

ศักยภาพของมนุษย์ยุคกำเนิดมนุษย์ที่โดดเด่นที่สุดของมนุษย์นี้คือ การค้นพบวิธีการใช้ประโยชน์จากไฟ โดยนำมาใช้เป็นเครื่องให้แสงสว่าง สร้างความอบอุ่นกับร่างกาย และใช้ปรุงอาหารให้สุก หรือถนอมอาหารให้เก็บไว้ได้นาน ๆ โดยไม่บูดเน่า จึงกล่าวได้ว่าการใช้ประโยชน์จากไฟคือ นวัตกรรมด้านสิ่งประดิษฐ์ในการยกระดับคุณภาพชีวิตในยุคแรก ๆ ของมวลมนุษย์ และถูกส่งต่อเป็นทรัพยากรสำคัญของพัฒนาการในยุคต่าง ๆ ต่อมา

3 จุดเปลี่ยนของการศึกษาพฤติกรรมสุขภาพมนุษย์

ความเชื่อเหนือธรรมชาติสู่ปรัชญา

การดำเนินชีวิตของมนุษย์ยุคต่อมายกระดับขึ้นจากการมุ่งตอบสนองต่อความจำเป็นในการดำรงชีวิตตามสัญชาตญาณไปสู่มิติที่ซับซ้อนทางความคิดและความเชื่อ และแปรเปลี่ยนจากความเป็นนามธรรมสู่รูปธรรมผ่านสมมติเทพด้วยตำนาน บันทึก และเรื่องเล่าเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ของมวลหมู่เทพเจ้าทั้งฝ่ายร้าย ฝ่ายดี และอิทธิพลจากดวงดาวไกลโพ้น ดังข้อมูลประวัติศาสตร์ที่พบว่า เมื่อ 25,000 ปีก่อนคริสตกาล มนุษย์มีการเคารพบูชาพระแม่เจ้า (ตำราบางเล่มระบุว่า เป็นศาสนาแรกที่เกิดก่อกำเนิดขึ้นบนโลก) โดยเชื่อว่าพระแม่เจ้าเป็นผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์สามารถควบคุมการเกิด และตายของมนุษย์ได้ (Chris Brazier, 2006) และอีกตำนานความเชื่อที่เกิดขึ้นในยุคกรีกโบราณเกี่ยวกับ เทพีไฮเจีย (ปางหนึ่งของเทพีอะธีนา) ซึ่งมีงูเป็นสัญลักษณ์ประจำกาย และมีไม้เท้ามีสเกลไทอันศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการเยียวยารักษาโรคของผู้คนได้ทุกชนิด

นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับอิทธิพลของดวงดาวที่เป็นสาเหตุสำคัญของการเจ็บป่วย เช่น เป็นสาเหตุของการเกิดโรคไข้หวัดใหญ่ (มีชื่อภาษากรีกว่า influenza แปลว่าอิทธิพลชั่วร้ายจากดวงดาว) ซึ่งหนทางเดียวที่จะป้องกันไม่ให้ผู้คนเจ็บป่วยหรือล้มตายจากโรคภัยไข้เจ็บก็คือการบวงสรวงสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยพิธีกรรม และการเซ่นสรวงตามประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา

การศึกษาพฤติกรรมศาสตร์ในยุคนี้ จึงกลายเป็นเรื่องเดียวกันกับการให้ความหมายของชีวิตและจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิต โดยทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐาน ข้อบัญญัติ หรือข้อห้ามของการประพฤติปฏิบัติตนของคนในสังคมที่ต้องถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด บุคคลที่ถือปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวก็จะได้รับการยอมรับจากสังคมว่าเป็นคนดี คนสะอาด และได้รับการยอมรับในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ในขณะที่บุคคลที่ละเลยไม่ปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวก็จะกลายเป็นคนสกปรก และนำความโชคร้ายซึ่งจะถูกกีดกัน แยกแยะ หรือขับไล่ออกจากสังคม

กว่าจะคลี่คลายความซับซ้อนของเรื่องราวอิทธิฤทธิ์และอิทธิพลของสิ่งเหนือธรรมชาติลงได้ก็ใช้เวลาไปกว่าหลายสหัสวรรษ เมื่อนักปรัชญาเริ่มท้าทายและพยายามหาคำอธิบายให้กับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ด้วยการปรับเปลี่ยนวิธีคิดเชิงตำนานไปสู่การค้นหาคำความจริง และความรู้จากประสบการณ์

ชีวิตในลักษณะความเป็นเหตุเป็นผลเชิงวิทยาศาสตร์มากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อวิชาการแพทย์ของกรีกได้ถูกสถาปนาขึ้นเมื่อราว 460 ปีก่อนคริสตกาล นักปรัชญาชื่อฮิปโปเครติส (Hippo crates) ได้ให้คำอธิบายปรากฏการณ์การเจ็บป่วยของมนุษย์ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเสียสมดุลทางธรรมชาติและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิต และได้เสนอความคิดว่า พฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสมที่จะช่วยสร้างเสริมสุขภาพคือ การดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักประมาณ ความพอเหมาะพอดี กลมกลืนและผสมผสานสมดุลเข้ากับธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เป็นอยู่โดยรอบ

ทฤษฎีเชื้อโรค

พฤติกรรมศาสตร์ที่แฝงความสัมพันธ์อยู่กับความเชื่อด้านตำนานทวยเทพและธรรมชาติได้อันยุติลงอย่างถาวร เมื่อถึงยุคที่มนุษย์มีเทคโนโลยีทางการแพทย์ก้าวหน้าถึงขั้นสามารถเปิดเผยโฉมหน้าของ เชื้อโรค ที่เป็นสาเหตุที่แท้จริงของการเกิดโรคในมนุษย์ได้เป็นผลสำเร็จ

การยืนยันถึงการมีอยู่ของเชื้อโรคและเป็นสาเหตุของการเกิดโรคเป็นผลงานของ หลุยส์ ปาสเตอร์ (ค.ศ. 1822-1895) และโรเบิร์ต คอค (ค.ศ. 1843 – 1910) ส่งผลทำให้ แนวคิดทฤษฎีเชื้อโรค (Germ theory) ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง กระทั่งกลายเป็นการแพทย์กระแสหลัก และเป็นรากฐานสำคัญของการต่อยอดนวัตกรรมด้านการแพทย์สมัยใหม่ ที่เน้นการตรวจวินิจฉัยโรคอย่างเป็นระบบด้วยการตรวจทางห้องปฏิบัติการเพื่อเพาะหาเชื้อที่เป็นตัวการของการเกิดโรคอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้ ภายหลังการค้นพบเชื้อโรคส่งผลให้มีระบบการแพทย์ที่ทันสมัยตามมาอีกอย่างน้อย 3 เทคโนโลยี คือ 1) เกิดความพยายามในการกำจัดเชื้อโรคอย่างสมบูรณ์โดยใช้ความร้อนด้วยเทคนิคพาสเจอร์ไรเซชัน (Pasturization) หรือการฆ่าเชื้อแบบปาสเตอร์ เป็นกระบวนการใช้ความร้อนที่อุณหภูมิต่ำกว่าจุดเดือดของน้ำเพื่อทำลายจุลินทรีย์ที่ก่อให้เกิดโรคหรือเป็นโทษต่อร่างกาย 2) เกิดวิธีการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคด้วยวัคซีนเพื่อป้องกันการติดต่อของโรคติดต่อที่ร้ายแรง ซึ่งวัคซีนอาจจะผลิตจากเชื้อไวรัสหรือเชื้อแบคทีเรียที่อ่อนตัวแล้วแล้วนำมาฉีดเข้าร่างกายเพื่อให้ร่างกายสร้าง

ภูมิคุ้มกันต่อโรคนั้น ๆ และ 3) เกิดการผลิตยาปฏิชีวนะหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่ายามาเชื้อแบคทีเรีย (Antibacterial) โดยในระยะเริ่มแรกเป็นการสกัดสารปฏิชีวนะจากเชื้อราเพนิซิลเลียมใช้เป็นยารักษาโรคหลายชนิดที่เกิดจากแบคทีเรีย เช่น แอนแทรกซ์ คอตีบ ปอดอักเสบ บาดทะยัก ชิฟิลิส

ฐานคิดที่ว่า เชื้อโรคคือคำอธิบายเพียงหนึ่งเดียวของการเกิดโรค (A single specific a etiology) ก่อให้เกิดทัศนะใหม่ว่า การเจ็บป่วยของมนุษย์เป็นผลมาจากการถูกรุกรานจากเชื้อโรคภายนอกร่างกายมากกว่าเกิดจากความทรุดโทรมหรือการเสียสมดุลของระบบชีวิตเอง ดังนั้น เมื่อเจ็บป่วยต้องได้รับการดูแลรับผิดชอบจากแพทย์สมัยใหม่เพื่อการตรวจหาเชื้อโรค วินิจฉัยโรค และให้การบำบัดรักษาอวัยวะใด ๆ ที่ถูกเชื้อโรคทำลายลงให้คืนกลับมาเป็นปกติอีกครั้ง ในขณะที่พฤติกรรมสุขภาพในการป้องกันการรับสัมผัสเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกายด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การล้างมือก่อนรับประทานอาหาร การปรุงอาหารให้สุกก่อนรับประทาน การได้รับวัคซีนป้องกันโรค จัดว่าเป็นความรับผิดชอบของบุคคล

แม้ที่ผ่านมาการแพทย์แผนปัจจุบันจะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องส่งผลให้มีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพสูงในการบำบัดรักษาโรคสะท้อนจากอัตราการเสียชีวิตด้วยโรคที่มีสาเหตุมาจากโรคติดต่อร้ายแรงที่มีแนวโน้มลดลง อย่างไรก็ตามด้วยกระแสบริโภคนิยม เทคโนโลยีการโฆษณาและสื่อสาร การเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมทำให้มีผู้คนจำนวนไม่น้อยเริ่มละเลยความรับผิดชอบต่อสุขภาพของตนเองด้วยการมีพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสมเพียงเพราะต้องการได้รับความสุขเฉพาะหน้าจากการบริโภคอาหารเกินสมดุล การไม่ออกกำลังกาย การสูบบุหรี่ และดื่มแอลกอฮอล์ ส่งผลให้เกิดปัญหาสุขภาพแนวใหม่ทั้งที่เกิดจากโรคไม่ติดต่อเรื้อรังเพิ่มมากขึ้น เช่น โรคเบาหวาน โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง ฯ การสูญเสียปีสุขภาวะ และเสียชีวิตก่อนวัยอันควรจากอุบัติเหตุ ปัญหาความเครียดและสุขภาพจิต ปัญหาการเสพติด และผลกระทบที่ตามมา รวมถึงเผชิญกับความเสี่ยงภัยที่เพิ่มขึ้นจากอุบัติเหตุจرائمพิษทางสิ่งแวดล้อม และบางส่วนยังไม่ได้รับความเป็นธรรมในการเข้าถึงและได้รับบริการสุขภาพที่จำเป็น

บทนำ: ความจำเป็นของการศึกษาพฤติกรรมในงานสาธารณสุข

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์เกี่ยวกับปัญหาสุขภาพข้างต้นสะท้อนถึงความจำเป็นว่า ลำพังการให้ความสำคัญกับระบบการดูแลสุขภาพตามแนวคิดการแพทย์แผนปัจจุบัน ที่มุ่งเน้นการบำบัดรักษาโรคเมื่อเจ็บป่วยนั้นไม่เพียงพอต่อการมีสุขภาพที่ดีและสุข ภาวะที่ดีของประชาชน

การสาธารณสุขแนวใหม่

Lalonde report เป็นรายงานที่เป็นทางการฉบับแรกที่น่าเสนอแนวคิดสุขภาพตาม มุมมองใหม่ เมื่อปี ค.ศ. 1974 และถือว่าการยอมรับอย่างเป็นทางการว่า การ ดูแลสุขภาพตามแนวคิดทฤษฎีเชืโรคตามการแพทย์แผนตะวันตกซึ่งเป็นการแพทย์ กระแสหลักในขณะนั้นมาผิดทางและจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนมุมมองใหม่

ใจความสำคัญของรายงาน Lalonde report เป็นแนวคิดหลักที่มาจาก Marc Lalonde รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการของประเทศแคนาดา โดยเขา ได้เสนอแนวคิด สนามสุขภาพ (Health field) ซึ่งกล่าวถึงปัจจัยกำหนดสุขภาพของ มนุษย์ว่ามี 4 องค์ประกอบหลักซึ่งต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันและร่วมกันส่งผลต่อ สุขภาพของบุคคล ประกอบด้วย

- ชีววิทยา (Human biology) คือ ปัจจัยด้านสถานะสุขภาพร่างกายและ จิตใจเป็นปัจจัยภายในบุคคลและที่ได้รับอิทธิพลจากพันธุกรรม
- สิ่งแวดล้อม (Environment) คือ ปัจจัยภายนอกร่างกายซึ่งแต่ละบุคคลมี อำนาจควบคุมได้เพียงเล็กน้อยหรือไม่ได้เลย รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและ ทางสังคม
- การดูแลสุขภาพ (Health care) คือ ปัจจัยที่เกี่ยวกับปฏิบัติการทาง การแพทย์ การพยาบาล สถานพยาบาล ยารักษาโรค บริการสาธารณสุข บริการ แพทย์ การรักษาทางทันตกรรม และบริการสุขภาพอื่น ๆ
- วิถีชีวิต (Lifestyles) คือ แบบแผนการตัดสินใจและการกระทำส่วนบุคคล ที่เกิดซ้ำ ๆ และส่งผลต่อสถานะสุขภาพของบุคคล

ดังนั้น แนวคิดการสาธารณสุขแนวใหม่จึงให้ความสำคัญอย่างมากกับพฤติกรรม สุขภาพในฐานะเป็นหนึ่งในปัจจัยหลักที่กำหนดสุขภาพของบุคคล โดยระบุถึงความ

จำเป็นที่ผู้คนต้องมีความรับผิดชอบต่อสุขภาพและปัจจัยกำหนดสุขภาพของตนเองมากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนของบุคคลควบคุมได้ด้วยตนเองนั่นก็คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพของตนให้เหมาะสมเพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งสถานะสุขภาพอันพึงปรารถนา ตลอดจนมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอยู่อาศัย เพื่อร่วมกันวางแผนและจัดการให้เอื้อต่อการมีพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสมและการมีสุขภาพดี โดยกำหนดความสำคัญเร่งด่วนไปที่กลุ่มประชากรที่มีความเสี่ยงสูง เช่น กลุ่มที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ กลุ่มเปราะบางทางสังคมที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมทางสุขภาพ โดยระดมความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และภาคการเมืองในระดับท้องถิ่นและสมาชิกในชุมชน

ปัจจุบันสถานการณ์และแนวโน้มปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญส่วนใหญ่มาจากโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง อุบัติเหตุ และปัญหาสุขภาพจิต เกือบทั้งหมดมีสาเหตุหลักมาจากพฤติกรรมสุขภาพของบุคคล ดังนั้น การที่จะยกระดับสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนได้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทุ่มเทสรรพกำลังไปทำงานพฤติกรรมศาสตร์ ด้วยการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบเพื่อทำความเข้าใจถึงสาเหตุอันซับซ้อนของพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสมและนำไปสู่การออกแบบและพัฒนาการแทรกแซงและนวัตกรรมเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสมนั้น พร้อม ๆ กับการจัดการปัจจัยกำหนดสุขภาพอื่น ๆ ที่เป็นรากเหง้าของปัญหาพฤติกรรมสุขภาพ และความไม่เท่าเทียมด้านสุขภาพที่เป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้ผู้คนมีสุขภาพที่ดี

If you want to understand today you have to search yesterday
Pearl Buck (1892-1973)

บทที่ 1 |

พัฒนาการของพฤติกรรมศาสตร์

การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ใช่สิ่งใหม่ เพราะปรากฏร่องรอยมาตั้งแต่ 460 ปีก่อนคริสตกาล ในยุคนั้น Hippocrates (460 BC – 370 BC) นักปรัชญาชาวกรีกที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งวงการแพทย์แผนตะวันตกเชื่อว่า พฤติกรรมของมนุษย์ถูกกำหนดด้วยสารที่เป็นของเหลว (Humors) ในร่างกาย ซึ่งภาวะสมดุลของสารดังกล่าวจะส่งผลต่อภาวะจิตใจและอารมณ์ของบุคคลทั้งในลักษณะที่ทำให้สนุกสนานร่าเริงหรือเศร้าสลดหดหู่ โมโหฉุนเฉียวหรือเหงาหงอย เชื่องซึม (Coreil, Bryant and Hender Son, 2001) แต่แนวคิดดังกล่าวก็ถูกท้าทายจากข้อเสนอที่ใหม่กว่าของ Socrates (470 BC – 399 BC) ที่กล่าวว่า พฤติกรรมของมนุษย์เป็นผลมาจากลมหายใจแห่งชีวิตซึ่งอาจตีความได้ถึงกระบวนการทำงานของจิตที่เป็นตัวกำหนดลักษณะนิสัยส่วนบุคคล อย่างไรก็ตาม แนวคิดเชิงนามธรรมดังกล่าวก็ถูกแทนที่ด้วยแนวคิดของ Aristotle (384 BC- 322 BC) ที่อธิบายพฤติกรรมมนุษย์ด้วยกระบวนการทางธรรมชาติและการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส (คาปรั, 2546)

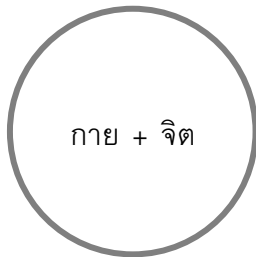
พัฒนาการทางความคิดเกี่ยวกับการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีมาอย่างต่อเนื่องยาวนานนี้ ทำให้เกิดแง่มุมที่แตกต่างและหลากหลายขึ้นอยู่กับสังคมความเชื่อหรือ

สำนักคิด (Schools of thought) ที่นักคิดเหล่านั้นเลือกที่จะเชื่อว่าจริง โดยสามารถจำแนกกลุ่มความเชื่อที่มีความคล้ายคลึงกันออกเป็น 2 กระบวนทัศน์หลัก¹ ได้แก่

กระบวนทัศน์แบบกลไก

กลุ่มความเชื่อนี้ได้รับอิทธิพลจากยุคคลิปิวิติทางวิทยาศาสตร์ โดยเชื่อว่าการกระทำของมนุษย์ที่เป็นผลมาจากอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างกระบวนการทำงานของจิตหรือปฏิกิริยาตอบสนองของร่างกาย ซึ่งทั้ง 2 ส่วนนี้แยกออกจากกันอย่างชัดเจนและไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน

กระบวนทัศน์แบบองค์รวม

กลุ่มความเชื่อนี้เชื่อว่าปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์เป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกายและจิตอย่างเป็นเอกภาพ ดังนั้น จึงไม่สามารถทำความเข้าใจพฤติกรรมของของบุคคลด้วยการวิเคราะห์แบบแยกส่วน

ทั้งกระบวนทัศน์แบบกลไก และกระบวนทัศน์แบบองค์รวมต่างก็มีสำนักคิดย่อย ๆ ที่มีฐานความเชื่อที่แตกต่างและแยกย่อยลงไปอีก ซึ่งทุก ๆ สำนักคิดก็พยายามพัฒนาวิธีการศึกษาและวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์อย่างเป็นระบบ เพื่อนำข้อค้นพบที่ได้ไปโต้แย้งแนวคิดของสำนักคิดอื่น ๆ ทั้งที่อยู่ภายใต้กระบวนทัศน์เดียวกันหรืออีกฟากของความเชื่อ พร้อม ๆ กันนั้น แต่ละสำนักคิดก็ได้นำเสนอข้อเสนอทางเลือกใหม่ ๆ เพื่อใช้อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งบางข้อเสนอก็ได้รับความสนใจและถูกพิสูจน์ซ้ำแล้วซ้ำเล่ากระทั่งได้รับการยอมรับว่าเป็นทฤษฎีทางด้านพฤติกรรมศาสตร์ และมีการนำไปประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน โดยแก่นสาระของสำนักคิดที่สำคัญ ๆ ในแต่ละกระบวนทัศน์ สรุปได้ดังนี้

¹ คำว่ากระบวนทัศน์ (Paradigm) ถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกโดย Thomas S. Kuhn (1962) หมายถึง กรอบแนวคิด (Conceptual framework) หรือโลกทัศน์ (Worldview) ที่แตกต่างหลากหลายกันไปขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชนทางวิทยาศาสตร์

กระบวนทัศน์แบบกลไก

สำนักคิดภายใต้กระบวนทัศน์แบบกลไกที่ได้รับการยอมรับและนำแนวคิดไปประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย สำนักคิดโครงสร้างนิยม สำนักคิดจิตวิเคราะห์ สำนักคิดระบบประสาทวิทยา และสำนักคิดพฤติกรรมนิยม ซึ่งแต่ละสำนักคิดมีแนวคิดสำคัญ ๆ ดังนี้

สำนักคิดโครงสร้างนิยม (Structuralism)

Edward Titchener (1867-1927) นักจิตวิทยาชาวอังกฤษเป็นผู้ก่อตั้งสำนักคิดนี้ขึ้นมาโดยมีฐานความเชื่อที่ว่า จิตเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ แนวคิดดังกล่าวต่อยอดมาจากการศึกษาของ Wilhelm Wundt (1832-1920) นักจิตวิทยาชาวเยอรมนี (ผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งวงการจิตวิทยาการทดลอง) (Huffman, 2005)

สำนักคิดนี้เน้นระเบียบวิธีวิทยาและวิธีการทางอัตนัย (Subjective method) โดยให้ผู้รับการทดลองเข้ารับการตรวจสอบจิตจากภายใน (Introspection method) และวิเคราะห์แยกแยะองค์ประกอบของจิต (Mental elements) ออกเป็น 3 หน่วยย่อย ได้แก่ การรับสัมผัส (Sensations) ความรู้สึกร (Feeling) และจินตนาการ (Images) ซึ่ง Titchener เชื่อว่าหากองค์ประกอบย่อยทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์กันภายใต้สถานการณ์ที่เหมาะสมก็จะรวมตัวเป็นรูปจิตผสม เช่น ความคิด อารมณ์ ความจำ การหาเหตุผล ซึ่งจิตผสมนี้เองที่จะทำหน้าที่ควบคุมและสั่งการให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา สำนักคิดโครงสร้างนิยมนี้ถูกโจมตีอย่างมากว่าใช้วิธีการศึกษาที่ไม่น่าเชื่อถือ และไม่เป็นวิทยาศาสตร์

ดังนั้น ต่อมาจึงได้รับความนิยมลดลง อย่างไรก็ตาม แนวคิดของสำนักคิดนี้ได้ทำให้เกิดหลักการสำคัญ ๆ เกี่ยวกับการวิเคราะห์องค์ประกอบทางจิตของบุคคล และเป็นจุดเริ่มต้นของการแยกจิตเป็นส่วน ๆ เพื่อศึกษาเฉพาะด้านตามที่ต้องการ (มธุรส สว่างบำรุง, 2552; Buss, 2011; Hutchison, 2011)

สำนักจิตวิเคราะห์

กลุ่มจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic) เป็นอีกหนึ่งสำนักคิดที่ให้ความสำคัญกับจิตในฐานะเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ และต่อมาในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ได้รับการยกย่องให้เป็นหนึ่งในสำนักคิดที่ทรงอิทธิพลอย่างมากของวงการพฤติกรรมศาสตร์ สำนักคิดนี้ก่อตั้งโดย Sigmund Freud (1856-1939) โดยสร้างสรรค์วิธีศึกษาจิตด้วยการพหรรณนาอิสระ (Free association) ด้วยการให้ผู้ป่วยทางจิตพูดพหรรณาถึงความรู้สึกต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นในใจได้อย่างอิสระ

Freud แบ่งประเภทจิตของมนุษย์ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ จิตสำนึก (Conscious mind) จิตกึ่งรู้สำนึก (Subconscious mind) และจิตไร้สำนึก (Unconscious mind) และเขาเชื่อว่า จิตไร้สำนึก คือ สาเหตุที่แท้จริงของพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของมนุษย์ (Buss, 2011; Hutchison, 2011) ซึ่งจิตไร้สำนึกนี้ได้รับอิทธิพลมาจากแรงขับทางเพศ ความก้าวร้าว ความกลัว ความปรารถนา และประสบการณ์เลวร้ายในอดีต ที่แม้ว่ามนุษย์จะเก็บกดเอาไว้ภายใต้จิตไร้สำนึกของตน แต่ในที่สุดก็จะเผยออกมาในลักษณะความฝัน หรืออาการเจ็บป่วยทางจิต

แนวคิดของสำนักจิตวิเคราะห์ถูกวิจารณ์ถึงข้อจำกัดในการนำไปสู่การสรุปทั่วไป (Generalization) เนื่องจากกลุ่มทดลองของ Freud ส่วนใหญ่จะจงเฉพาะกลุ่มคนที่มีฐานะเศรษฐกิจและสังคมในระดับปานกลางค่อนข้างสูง จึงไม่สามารถ

นำไปใช้อธิบายพฤติกรรมของผู้คนในวงกว้างได้ (กันยา สุวรรณแสง, 2544; 2546; จิราภรณ์ ตั้งกิตติภรณ์, 2556; Buss, 2011; Hutchison, 2011)

สำนักคิดระบบประสาทวิทยา

สำนักคิดระบบประสาทวิทยา (Neurosciences) เป็นผลพวงมาจากยุคเฟื่องฟูของวิทยาการทางด้านกายวิภาค และสรีรวิทยาเมื่อราวศตวรรษที่ 19 เป็นยุคที่มีการศึกษาอย่างจริงจังเกี่ยวกับ บทบาทหน้าที่ของระบบสมองและระบบประสาท และเริ่มค้นพบความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งของสมองกับการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อที่มีผลต่อการรับรู้ การเรียนรู้ และความจำ (คาปร้า, 2546; มรูส สว่างบำรุง, 2552; Buss, 2011) ต่อมา Santiago Ramón y Cajal (1852-1934) ได้ค้นพบเซลล์ประสาทขึ้นเป็นครั้งแรกและนำมาใช้อธิบายการทำงานของสมองและอิทธิพลจากพันธุกรรมที่มีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ เซาว์ปัญญา ความมีเหตุผล การสนทนา การทำงานของจิต และอุปนิสัยใจคอที่เป็นสาเหตุทำให้บุคคล มีพฤติกรรมแตกต่างกัน (คาปร้า, 2546; มรูส สว่างบำรุง, 2552; Buss, 2011) นอกจากนี้ ยังส่งผลดีต่อการรักษาอาการป่วยที่มีสาเหตุมาจากระบบสมองดังกล่าวอย่างผลงานของ Roger Wolcott Sperry (1913-1994) ที่สามารถผ่าตัดตัดลายกรรมสมองเพื่อรักษาผู้ป่วยโรคลมชักได้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งผลงานดังกล่าวส่งผลทำให้ในยุคนี้วงการแพทย์มีความเจริญก้าวหน้าอย่างมาก

สำนักคิดพฤติกรรมนิยม

นับตั้งแต่ ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา อาจกล่าวได้ว่าไม่มีแนวคิดของสำนักคิดใดที่จะได้รับความสนใจในวงกว้างได้เท่ากับสำนักคิดพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) อีกแล้ว และถือว่าเป็นกำลังสำคัญที่ทำให้พฤติกรรมศาสตร์ภายใต้ร่มเงาของกระบวนทัศน์แบบกลไกมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วจนมีพัฒนาการขั้นสูงสุด สาเหตุหนึ่งที่ทำให้สำนักคิดนี้ได้รับความนิยมอย่างมากนั้น อาจเป็นเพราะปรัชญาทางความคิดของสำนักคิดโครงสร้างนิยมและสำนักคิดจิตวิเคราะห์ให้ความสนใจไปที่แรงผลักดันที่เกิดจากการทำงานของจิตที่ถูกมองว่าเป็นนามธรรม และใช้วิธีการศึกษาที่เน้นด้านอัตนัยเกินไป ในขณะที่สำนักคิดพฤติกรรมนิยมกลับมีแนวคิดที่ตรงกันข้ามอย่างสุดโต่งด้วยการมุ่งศึกษาเฉพาะพฤติกรรมภายนอกของบุคคล (Overt behavior) และปฏิเสธความมีอยู่ของจิตอย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้ยังใช้วิธีการศึกษาที่เน้นไปที่

กระบวนการทางวิทยาศาสตร์อย่างเคร่งครัด (มธุรส สว่างบำรุง, 2552; Buss, 2011; Hutchison, 2011)

John B. Watson (1878-1958) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ผู้ให้กำเนิดสำนักคิดพฤติกรรมนิยมและ Ivan P. Pavlov (1849-1936) นักจิตวิทยาชาวรัสเซีย ผู้ค้นพบปฏิกิริยาตอบสนองจากการวางเงื่อนไข (Conditioned response) และต่อมาพัฒนาเป็น ทฤษฎีการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classical conditioning theory)

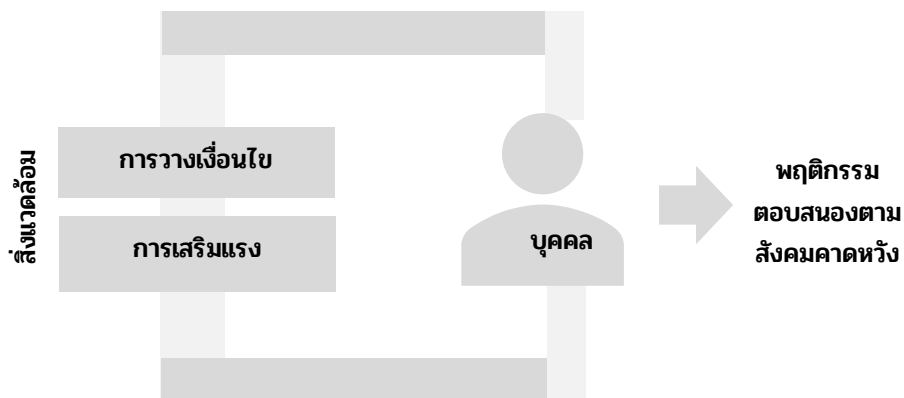
นักคิดผู้ทรงอิทธิพลทางด้านพฤติกรรมศาสตร์อีกคนก็คือ Burrhus F. Skinner (1904-1990) ผู้พัฒนาทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant conditioning theory) เชื่อว่าบุคคลจะแสดงพฤติกรรมซ้ำ ๆ หรือบ่อยครั้งตามที่ต้องการหากได้รับผลลัพธ์ตามที่คาดหวัง และเรียกผลลัพธ์ที่คาดหวังนั้นว่า การเสริมแรง (Reinforcement)

ลักษณะสำคัญของทฤษฎีกลุ่ม พฤติกรรมนิยมมี 2 ประการ คือ

1. เชื่อว่าการวางเงื่อนไข และการเสริมแรง เป็นปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญทำให้เกิดพฤติกรรม
2. เชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์และสัตว์ไม่ต่างกัน ดังนั้นจึงใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ที่ได้มาจากการทดลองกับสัตว์เพื่ออธิบายพฤติกรรมของมนุษย์

Skinner แบ่งตัวเสริมแรงออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) ตัวเสริมแรงทางบวก (Positive reinforcement) หมายถึง สิ่งเร้าที่มีผลทำให้เกิดพฤติกรรมตอบสนองเพิ่มขึ้น เช่น การให้รางวัล คะแนน คำชมเชย และ 2) ตัวเสริมแรงทางลบ (Negative reinforcement) หมายถึง สิ่งเร้าที่มีผลทำให้เกิดพฤติกรรมตอบสนองลดลง เช่น การตำหนิตיעิน การตัดคะแนน ในขณะที่การลงโทษ (Punishment) Skinner ไม่จัดว่าเป็นตัวเสริมแรงทางลบเพราะมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้เกิดการระับหรือหยุดยั้งพฤติกรรมมากกว่าที่จะทำให้พฤติกรรมนั้น ๆ ลดลง

สำนักคิดพฤติกรรมนิยมมีความเชื่อว่า จิต (Mind) เปรียบเสมือนกล่องดำ (Black box) ที่มองไม่เห็นว่ามีอะไรอยู่ข้างในจึงไม่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ ดังนั้นสำนักคิดนี้จึงไม่ได้ศึกษาสิ่งที่อยู่ภายในกล่องดำ แต่ให้ความสนใจทั้งหมดไปที่ สิ่งที่เข้าและออกจากกล่องดำ จึงกล่าวได้ว่าสำนักคิดพฤติกรรมนิยมไม่ให้ความสำคัญกับกระบวนการทำงานของจิต แต่เน้นไปที่การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับบุคคลด้วยการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ (Learning) และศึกษาผลที่จะเกิดตามมา

ข้อค้นพบของสำนักคิดพฤติกรรมนิยมก่อให้เกิดคุณูปการต่อวงการจิตวิทยาและการศึกษาอย่างมาก เพราะทำให้เกิดการพัฒนาวิธีการปลูกฝังนิสัยและเจตคติที่ดีแก่เด็กด้วยวิธีการวางเงื่อนไขและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้วยวิธีการเสริมแรง อย่างไรก็ตามก็ถูกโจมตีจากสำนักคิดอื่น ๆ ถึงความพยายามที่จะทำให้พฤติกรรมของมนุษย์นั้นกลายเป็นเรื่องของกลไก โดยละเลยความแตกต่างระหว่างบุคคลและปัจจัยภายในบุคคลที่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนและซับซ้อนเกินกว่าจะทำความเข้าใจได้ด้วยลำพังวิธีการทางวัตถุวิสัยเท่านั้น

กระบวนทัศน์แบบองค์รวม

สำนักคิดภายใต้กระบวนทัศน์แบบองค์รวมที่ได้รับการยอมรับและมีการนำแนวคิดไปประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย สำนักคิดมนุษยนิยม สำนักจิตวิทยาสาสตร์ทางปัญญาและสำนักคิดพฤติกรรมปัญญานิยม สำนักคิดพฤติกรรม

สังคมและวัฒนธรรม และสำนักคิดวิวัฒนาการทางจิต ซึ่งแต่ละสำนักคิดมีแนวคิดสำคัญ ๆ สรุปได้ ดังนี้

สำนักคิดมนุษยนิยม

ผู้นำคนสำคัญในสำนักคิดมนุษยนิยม (Humanism) คือ Carl R. Rogers (1902-1987) และ Abraham H. Maslow (1908-1970) ทั้งคู่เป็นนักจิตวิทยาชาวอเมริกันที่มีความคิดโต้แย้งแนวคิดจิตไร้สำนึกและแนวคิดการตอบสนองต่อสิ่งเร้าว่าเป็นมุมมองที่คับแคบที่ให้ความสำคัญกับเฉพาะบางส่วนของระบบและเจาะจงเฉพาะพฤติกรรมภายนอกที่สังเกตเห็นได้เท่านั้น โดยเสนอว่าการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ที่แท้จริงนั้นต้องมีเป้าหมายเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจ ชีวิตของคนทั้งคน (The whole person) โดยต้องให้ความสำคัญกับเรื่องคุณลักษณะและเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อน และจำเป็นต้องทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (McLeod, 2015)

สำนักคิดมนุษยนิยมมีแนวคิดว่า มนุษย์ทุกคนต้องการได้รับปัจจัยพื้นฐานทางกายภาพและเมื่อเติมเต็มแล้วจะพัฒนาความต้องการไปสู่ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต ความต้องการความรักและเครือข่าย ความต้องการได้รับการยอมรับ และความต้องการเข้าใจในตนเอง (Self-actualization) มนุษย์ทุกคนมีระดับความต้องการที่แตกต่างกัน และความต้องการนั้น ๆ จะเป็นแรงผลักดันจากภายในทำให้บุคคลพัฒนาศักยภาพของตนเองและแสดงพฤติกรรมออกมาเพื่อให้บรรลุตามความต้องการของชีวิต ต่อมาแนวคิดของสำนักคิดมนุษยนิยมถูกนำไปประยุกต์ใช้เป็นหลักการในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ และการให้บริการแนะแนวทางการศึกษา (Guidance service) จนถึงปัจจุบัน (Buss, 2011 ; Hutchison, 2011; McLeod, 2015)

ความต้องการเข้าใจในตนเอง

ความต้องการได้รับการยอมรับ

ความต้องการความรัก มิตรภาพ และเครือข่าย

ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย

ความต้องการทางกายภาพพื้นฐาน

สำนักคิดพฤติกรรมปัญญานิยม

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ความนิยมในสำนักคิดพฤติกรรมนิยมเริ่มเสื่อมถอยลง เนื่องจากนักพฤติกรรมศาสตร์ส่วนใหญ่รู้สึกอึดอัดกับความเคร่งครัดในระเบียบวิธีวิจัยที่เน้นวัตถุวิสัยมากเกินไป โดยเฉพาะเมื่อต้องนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้ เช่น ความคิด ความรู้สึก และบางพฤติกรรมก็ซับซ้อนเกินกว่าจะปรับเปลี่ยนได้ด้วยการวางเงื่อนไขและการเสริมแรงด้วยเหตุนี้ จึงเริ่มมีนักจิตวิทยาบางส่วนกลับไปให้ความสนใจกับสิ่งที่อยู่ภายในกล่องดำ (Black box) ที่หมายถึงกระบวนการทำงานทางจิต (Mental process) เช่น การรับรู้ ประสบการณ์ในอดีต ความคิด จินตนาการ การประมวลผลข้อมูล การแปลประสบการณ์ และการให้คุณค่าและความหมาย โดยเชื่อว่ากระบวนการทำงานที่ต่อเนื่องของจิตเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลที่แท้จริง

สำนักจิตวิทยาศาสตร์ทางปัญญาที่เกิดจากการรวมตัวของนักจิตวิทยาที่มีความคิดโต้แย้งสำนักคิดพฤติกรรมนิยมข้างต้นมีความเชื่อว่า พฤติกรรมมนุษย์เป็นผลมาจากปัจจัยภายในตัวบุคคลที่เกิดจากกระบวนการทางความคิด สถิติปัญญา และอารมณ์ ความรู้สึกของตนเอง โดยมีสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยเอื้อที่สนับสนุนให้เกิดพฤติกรรม ทั้งนี้ Herbert Simon (1916-2001) ผู้บุกเบิกสำนักคิดนี้ได้เปรียบเทียบการทำงานของจิตของมนุษย์ไว้ว่าคล้ายคลึงกับกระบวนการประมวลผลข้อมูลของคอมพิวเตอร์ (Information processing) กล่าวคือ เมื่อมีการรับสัมผัสสิ่งเร้าจะทำให้เกิดการรับรู้ และนำเข้าสู่ข้อมูลไปสู่กระบวนการทำงานของจิตและแปลงข้อมูลให้อยู่ในรูปความทรงจำระยะสั้นหรือระยะยาว แล้วจึงจะถูกนำออกมาใช้เพื่อแสดงพฤติกรรมตอบสนองที่สามารถสังเกตเห็นได้ (คาปรา, 2546)

ภายหลังจากการเสนอแนวคิดทางเลือกดังกล่าวข้างต้น ในด้านหนึ่งก็ก่อให้เกิดการโต้แย้งทางความคิดอย่างรุนแรงระหว่างนักคิดในสำนักคิดพฤติกรรมนิยมกับสำนักจิตวิทยาศาสตร์ทางปัญญา ในขณะที่อีกด้านหนึ่งก็เกิดกลุ่มคนที่ต้องการให้เกิดสมดุลทางความคิดที่หลอมรวมระหว่างกระบวนการทัศนแบบกลไกและกระบวนการทัศนแบบองค์รวม จึงเกิดการรวมกลุ่มคนขึ้นมาใหม่ โดยส่วนหนึ่งมาจากสำนักจิตวิทยาศาสตร์ทางปัญญาที่พยายามทำให้แนวคิดของกลุ่มตนเองเป็นวัตถุวิสัยเพิ่มขึ้น และอีกส่วนหนึ่งมาจากสำนักคิดพฤติกรรมนิยมที่พยายามปรับตัวทำให้ตนเองเป็น

จิตวิสัยมากขึ้น และได้กลายเป็นจุดกำเนิดของสำนักคิดใหม่ที่ใช้ชื่อว่า พฤติกรรมปัญญานิยม (Cognitive behaviorist)

Albert Bandura (1925) เป็นผู้นำทางความคิดคนสำคัญของสำนักคิดพฤติกรรมปัญญานิยม เขาได้เสนอทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory: SLT) ขึ้นในปี ค.ศ.1977 และต่อมาได้ปรับเปลี่ยนเป็นทฤษฎีปัญญาสังคม (Social Cognitive Theory: SCT) โดยพัฒนาขึ้นจากข้อค้นพบที่ได้จากการทดลองเกี่ยวกับการรับรู้ของเด็ก ๆ ที่เกิดจากการสังเกตตัวแบบที่เป็นบุคคลที่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวออกมาและมีผลทำให้เด็ก ๆ กลุ่มนั้นมีพฤติกรรมก้าวร้าวตามไปด้วย ผลการศึกษาดังกล่าวตอกย้ำถึงความสำคัญของประสบการณ์การเรียนรู้ของบุคคลว่าเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่ร่วมกันส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคล และต่อมาแนวคิดของเขาได้รับการยอมรับในวงกว้างจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิวัติวงการพฤติกรรมศาสตร์ในยุคหนึ่ง (Buss, 2011)

ในที่สุด แนวคิดผสมผสานแบบองค์รวมของสำนักคิดพฤติกรรมปัญญานิยมก็เริ่มเข้ามาแทนที่แนวคิดกระแสหลักอย่างสำนักคิดพฤติกรรมนิยมได้สำเร็จ ส่งผลให้การศึกษาพฤติกรรมของบุคคลในระยะหลัง ๆ ไม่ได้จำกัดอยู่ที่การศึกษาพฤติกรรมภายนอกเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป และได้กลายเป็นรากฐานทางความคิดให้กับทฤษฎีการเรียนรู้อื่น ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังอีกจำนวนมาก เช่น ทฤษฎีเครื่องหมาย (Sign Theory) ของ Edward C. Tolman (1886-1959) ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (Intellectual development Theory) ของ Jean Piaget (1896-1980) และทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความหมาย (A Theory of meaningful verbal learning) ของ David Paul Ausubel (1918-2008)

สำนักคิดพฤติกรรมสังคมและวัฒนธรรมError! Bookmark not defined.

Harry C. Triandis ผู้เสนอแนวคิดพฤติกรรมสังคมและวัฒนธรรม (Culture and social behavior) ไว้ในหนังสือเรื่อง Culture and social behavior (2004) เนื้อหาหลัก ๆ อยู่เกี่ยวกับการให้ความสำคัญกับระบอบสังคมและวัฒนธรรมที่บุคคลอาศัยอยู่ในฐานะเป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมที่สำคัญของมนุษย์ โดยชี้ให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรม (Culture) จริยธรรม (Ethnicity) และบทบาททางเพศ (Gender) ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของค่านิยมในการดำรงชีวิต กฎเกณฑ์ จารีตประเพณี

การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ และดนตรี ฯลฯ ที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม และมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งต่อเนื่องกันไป ซึ่งจะมีส่วนช่วยให้เกิดการขัดเกลาทางสังคมที่มีผลต่อการเรียนรู้และพฤติกรรมของบุคคล

สำนักคิดวิวัฒนาการทางจิต

Buss and Schmitt (2011) ผู้เสนอแนวคิดวิวัฒนาการทางจิต (The evolution psychology) ที่มีความเชื่อมาจากทฤษฎีวิวัฒนาการของ Charles R. Darwin โดยเขาพยายามชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวิวัฒนาการทางจิตที่เกิดจากปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิต มีความต้องการดำรงเผ่าพันธุ์ เรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต และมีเงื่อนไขบางประการที่ส่งผลต่อความอยู่รอด ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้บุคคลต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและมีแบบแผนการกระทำที่แตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ วิวัฒนาการที่เกิดขึ้นนี้จะถ่ายทอดทางพันธุกรรมหรือยีนส์ไปสู่สมาชิกรุ่นต่อไป และท้ายที่สุดจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพหรือลักษณะทางสรีระของบุคคล เช่น สัดส่วนรูปร่าง ความสูง รวมถึงมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ การแสดงความก้าวร้าว ความกลัว และแบบแผนการเลือกคู่ของมนุษย์

จากพัฒนาการทางความคิดของการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ที่กล่าวมาข้างต้น มีข้อสังเกตเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางความคิดที่เป็นจุดร่วมสำคัญระหว่างสำนักคิดโดยอาจจัดกลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยเชิงสาเหตุของพฤติกรรมมนุษย์ที่คล้าย ๆ กันออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

1. กลุ่มแนวคิดที่เชื่อว่าพฤติกรรมมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในบุคคล เช่น การได้รับการถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์ จิตไร้สำนึก ความรู้ เจตคติ ค่านิยม แรงจูงใจ ได้แก่ สำนักคิดโครงสร้างนิยม สำนักคิดจิตวิเคราะห์ สำนักคิดระบบประสาทวิทยา และสำนักคิดวิวัฒนาการทางจิต

2. กลุ่มแนวคิดที่เชื่อว่าพฤติกรรมมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายนอกตัวบุคคล เช่น การวางเงื่อนไขและการเสริมแรง ระบบสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้แก่ สำนักคิดพฤติกรรมนิยม สำนักคิดหน้าที่นิยม และสำนักคิดพฤติกรรมสังคมและวัฒนธรรม

3. กลุ่มแนวคิดที่เชื่อว่าพฤติกรรมมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในตัวบุคคลและปัจจัยภายนอกตัวบุคคล ได้แก่ สำนักคิดเกสโตลท์นิยม สำนักคิดมนุษยนิยม สำนักคิดวิทยาศาสตร์ทางปัญญา และสำนักคิดพฤติกรรมปัญญานิยม

ข้อค้นพบใหม่ ๆ ของทุก ๆ สำนักคิดไม่ว่าจะอยู่ภายใต้ร่มเงากระบวนทัศน์แบบกลไกหรือองค์รวมต่างก็มีบทบาทในการช่วยเสริมต่อ เติมเต็ม และแผ่ขยายองค์ความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์ให้ลุ่มลึกและรอบด้านมากยิ่งขึ้น และแน่นอนที่สุดว่าลำพังแนวคิดของสำนักคิดใดสำนักคิดหนึ่งย่อมไม่อาจใช้อธิบายสาเหตุแห่งการกระทำของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น นักสร้างเสริมสุขภาพยุคใหม่จึงควรมีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดพฤติกรรมศาสตร์อย่างหลากหลาย เพื่อให้พร้อมเลือกใช้หรือบูรณาการให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์หรือปัญหาที่ต้องเผชิญ

เป้าหมายของการศึกษาพฤติกรรมศาสตร์

จากประวัติความเป็นมาที่ยาวนานของพัฒนาการด้านพฤติกรรมศาสตร์ที่รวบรวมสั่งสม และตกผลึกเป็นผลผลิตทางความรู้และความจริงที่ใช้ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันจนกล่าวได้ว่าการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์เป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง เพราะมีลักษณะที่เข้ากันได้กับองค์ประกอบที่ใช้พิจารณาหรือตัดสินความเป็นศาสตร์ (Science) ที่มีอยู่ 3 ประการ (รัตนะ บัวสนธ์, 2556) คือ

1. มีองค์ความรู้เฉพาะตัว (Body of knowledge) กล่าวคือ พฤติกรรมศาสตร์มีแนวคิดทฤษฎีที่หลากหลายที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในแวดวงสังคมของตนเอง และได้รับการยอมรับและมีการนำไปใช้อย่างแพร่หลาย เช่น ทฤษฎีการเรียนรู้ปัญญาทางสังคม (Social cognitive theory) ทฤษฎีบุคลิกภาพ (Theory of personality) แบบแผนความเชื่อด้านสุขภาพ (Health Belief Model)

2. มีคำศัพท์เฉพาะตัว (Technical term) กล่าวคือ นักพฤติกรรมศาสตร์คิดค้นและบัญญัติคำศัพท์เฉพาะขึ้นเพื่อนำมาใช้สื่อความหมายของคนที่อยู่ภายใต้แวดวงสังคมเดียวกัน เช่น คำว่า พฤติกรรมทางปัญญา (Cognitive behavior) สิ่งเร้าภายใน (Internal stimulus) พฤติกรรมภายใน (Covert behavior)

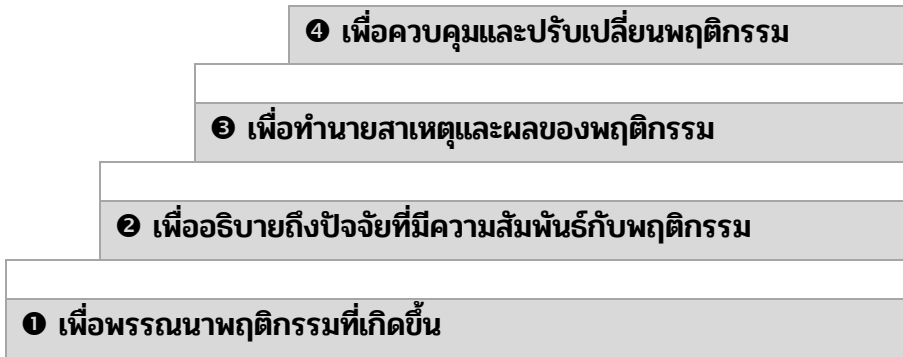
3. มีวิธีการศึกษาค้นคว้าความรู้เฉพาะตัว (Method of inquiry knowledge) กล่าวคือ มีวิธีการศึกษาทางพฤติกรรมศาสตร์ที่เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งที่เป็นวัตถุวิสัย (Objectivity) เช่น การใช้เครื่องมือทางการแพทย์ตรวจวัดอัตราการเต้นของหัวใจ ระดับความดันโลหิต และที่เป็นจิตวิสัย (Subjectivity) เช่น การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การให้ผู้ป่วยทางจิตได้พรรณนาอาการป่วยทางจิตของตนเองได้อย่างอิสระ นอกจากนี้ ยังใช้เทคนิควิธีการที่มีความเฉพาะเจาะจงในการปรับเปลี่ยนและบำบัดรักษา ผู้ที่มีพฤติกรรมผิดปกติ

เช่น การบำบัดแบบพิจารณาเหตุผลและอารมณ์ (Rational emotive therapy; RET) ด้วยเหตุทั้ง 3 ประการนี้เอง จึงทำให้เรียกวิธีการศึกษาทางด้านพฤติกรรมของมนุษย์นี้ได้ว่าเป็น “พฤติกรรมศาสตร์”

อนึ่ง เป้าหมายสำคัญของศาสตร์ทุก ๆ แขนงมี 4 ประการ (รัตนะ บัวสนธ์, 2556) คือ พรรณนา (Description) อธิบาย (Explanation) ทำนาย (Prediction) และควบคุม (Controll-ability) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าเป้าหมายของการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์มี 4 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

1. เพื่อพรรณนาพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มคน และสังคม และตอบคำถามให้ได้อย่างกระจ่างชัดว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร
2. เพื่ออธิบายถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของมนุษย์ และความสัมพันธระหว่างพฤติกรรมของมนุษย์และผลที่จะเกิดตามมา
3. เพื่อทำนายหรือคาดคะเนถึงปัจจัยเชิงสาเหตุของการเกิดพฤติกรรมของมนุษย์ ภายใต้เงื่อนไขที่แน่นอน และทำนายหรือคาดคะเนถึงผลที่จะเกิดตามมาภายหลังจากการปฏิบัติพฤติกรรมของมนุษย์
4. เพื่อควบคุมหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดหรือพฤติกรรมไม่ต้องการให้เกิด ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาพฤติกรรมศาสตร์

จึงกล่าวได้ว่า การวิจัยพฤติกรรมสุขภาพมีจุดมุ่งหมายหลัก 2 ประการ คือ 1) เพื่อทำความเข้าใจโดยทั่วไปมากขึ้นถึงสาเหตุที่ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่หลากหลาย และ 2) เพื่อออกแบบมาตรการแก้ไขเพื่อปรับปรุงพฤติกรรมที่กระทบต่อสุขภาพดังกล่าว

รูปที่ 1.1 เป้าหมายของการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์

แม้ว่าการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์จะได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง เพราะเพียบพร้อมทั้งองค์ความรู้ คำศัพท์ และวิธีการศึกษาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว รวมทั้งมีคุณประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลและสังคมโดยรวม แต่การที่จะนำศาสตร์ ที่มีอยู่ไปใช้ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดได้นั้น ลำพังศาสตร์เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ เพราะจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยความละเอียดอ่อนพิถีพิถัน การสานสัมพันธ์กับบุคคลหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และการปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาที่แตกต่างและสอดคล้องกับบริบทที่ที่ห่อหุ้มพฤติกรรมที่กำลังศึกษาอยู่อย่างหลากหลายซึ่งนี่เองที่ทำให้กล่าวได้ว่า การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ กล่าวคือ ต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ควบคู่กันจึงจะทำให้การศึกษาพฤติกรรมบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนด

สรุป

การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนคริสตกาลจนถึงปัจจุบัน และสามารถจำแนกความเชื่อเกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นสาเหตุของพฤติกรรมของบุคคลได้ออกเป็น 3 กลุ่มแนวคิด คือ กลุ่มที่เชื่อว่าพฤติกรรมมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในบุคคล ได้แก่ สำนักคิดจิตวิเคราะห์ และสำนักคิดพฤติกรรมนิยม กลุ่มที่เชื่อว่าพฤติกรรมมีสาเหตุมาจากปัจจัยด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สำนักคิดหน้าที่นิยม และสำนักคิดพฤติกรรมสังคมและวัฒนธรรม และกลุ่มที่เชื่อว่าพฤติกรรมมีสาเหตุมาจากองค์รวม ได้แก่ สำนักคิดเกสโตลท์ และสำนักคิดวิทยาศาสตร์ทาง

ปัญญา แม้ว่ากลุ่มแนวคิดข้างต้นจะมีความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของพฤติกรรมที่แตกต่างกัน แต่ทุก ๆ แนวคิดก็มีส่วนช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ทางด้านพฤติกรรมศาสตร์ให้สามารถนำไปใช้พรรณนา อธิบาย ทำนาย และควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปตามที่ต้องการได้มากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

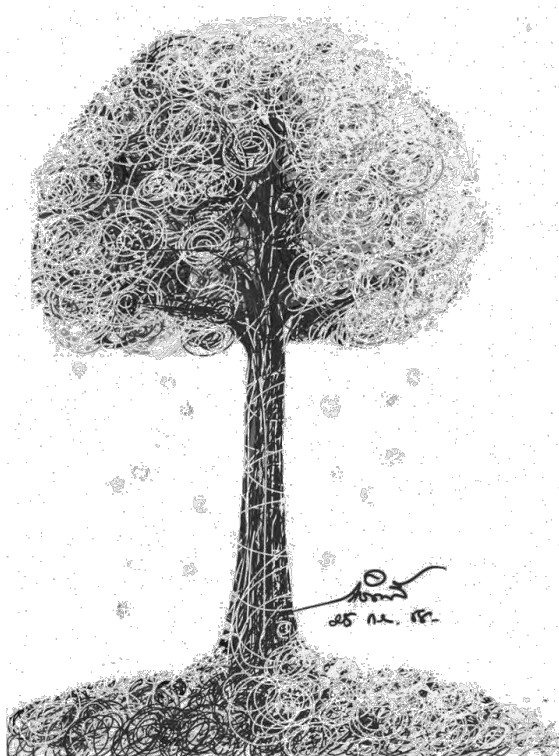
เอกสารอ้างอิงภาษาไทย

- กันยา สุวรรณแสง. (2544). จิตวิทยาทั่วไป: General psychology. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.
- คาปรั้า ฟรีดจีฟ. (2546). จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ 2 อิทธิพลของความคิดแบบ เดส์คาร์ทส์-นิวตัน (Turning Point) (พิมพ์ครั้งที่ 5). (พระประชา ปสนุนธม, พระไพศาล วิสาโล, สันติสุข โสภณสิริ และรสนา โตสิตระกูล, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: แพลนพรีนซ์ติ้ง. (ต้นฉบับภาษาอังกฤษพิมพ์ ค.ศ. 2002). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- จิราภรณ์ ตั้งกิตติภรณ์. (2556). จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประกาย จิโรจน์กุล. (2556). แนวคิด ทฤษฎีการสร้างเสริมสุขภาพและการ นำมาใช้. นนทบุรี: โครงการสวัสดิการวิชาการ สถาบันพระบรมราชชนก.
- มธุรส สว่างบำรุง. (2552). จิตวิทยากับพฤติกรรมมนุษย์. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัย แม่โจ้.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2556). ปรัชญาวิจัย (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกสารอ้างอิงภาษาอังกฤษ

- Buss, D., and Schmitt, D. (2011). Evolutionary psychology and feminism. Sex Roles, 64 (9-10), 768-787. doi: 10.1007/s 11199-011-9987-3
- Coreil, J., Bryant, C.A., and Henderson, J.N. (2001). Social and behavioral foundations of public health. Thousand Oaks, CA: Sage.
- David, M. Buss. (2011). Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind (4th Ed.). Pearson.
- D'Zurilla, T.J., and Goldfried, M.R. (1971). Problem solving and behavior-modification. J Abnorm Psychol., 78(1), 107-26.
- Edberg, M. (2010). Essential readings in health behavior: Theory and practice. Massachu-

- setts: Jones and Bartlett Learning.
- Green, L.W., and Kreuter, M.W. (1999). Health promotion planning: An educational and ecological approach. California: Mayfield.
- Huffman, K. (2005). Living psychology. New Jersey: John Wiley.
- Hutchison, E.D. (2011). Dimensions of human behavior. Los Angeles: SAGE.
- Kuhn, T.S. (1962). The structure of scientific revolutions. Chicago: University of Chicago Press.
- McLeod, S.A. (2015). Humanism. Retrieved August 10, 2016, from [www. Simply -psychology.org/humanistic.html](http://www.simply-psychology.org/humanistic.html)
- Morgan, C.T., and King, R.A. (1971). Introduction to Psychology. New York: McGraw-Hill Book.
- Triandis, H.C. (2004). The many dimensions of culture. Academy of Management Executive, 18, 88-93.
- Triandis, H.C. (2004). Culture and social behavior. McGraw Hill Custom Publishing, Boston, Mass.
- Turnock, B. (2011). Public health. Ontario: Jones and Bartlett Learning.
- U.S. Department of Health and Human Services. (2000). Healthy people 2010: Understanding and Improving Health (2nd ed.). Washington, DC: U.S.Goverment Printing Office.

It is health that is real wealth and not pieces of gold and silver

Mahatma Gandhi (1869-1948)

บทที่ 2 |

พฤติกรรมสุขภาพ

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพฤติกรรม

จากมุมมองและแนวคิดของสำนักคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมศาสตร์ที่หลากหลายและมีพัฒนาการต่อเนื่องยาวนาน ส่งผลให้เกิดผลิตผลทางความคิดจำนวนมากและแตกต่างกันโดยฉับแปรไปตามสำนักคิดหรือความเชื่อในสิ่งที่เชื่อว่าจริงและหนึ่งในผลิตผลที่สำคัญก็คือ การให้ความหมายของคำว่าพฤติกรรมที่แตกต่างไปตามความเชื่อของแต่ละสำนักคิด

ตัวอย่างที่สุดโต่งก็คือ สำนักคิดพฤติกรรมนิยมที่เชื่อเรื่องปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าและเคร่งครัดในระเบียบวิธีแบบวัตถุวิสัยได้ให้ความหมายของคำว่าพฤติกรรมที่เฉพาะเจาะจงไปที่การกระทำภายนอกที่ร่างกายที่สามารถสังเกตเห็นหรือวัดได้เท่านั้น ในขณะที่สำนักคิดวิทยาศาสตร์ทางปัญญาที่เชื่อว่าการกระทำเป็นผลมาจากความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลและมีความเป็นจิตวิสัยสูงก็ให้นิยามไปในลักษณะที่ยืดหยุ่นโดยครอบคลุมถึงการกระทำภายในตัวบุคคลที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้โดยตรง

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการหลอมรวมทางความคิดของสำนักคิดพฤติกรรมปัญญานิยม ความหมายของคำว่าพฤติกรรมที่กระจัดกระจายอยู่นั้นก็ได้รับการสังเคราะห์ขึ้นใหม่ โดยมีนักคิดจำนวนไม่น้อยได้ให้ความหมายของคำว่าพฤติกรรม

ในลักษณะที่ครอบคลุมรอบด้าน และสอดคล้องกัน (Edberg, 2010; Martin, and Pear, 2014; Mikulas, 1978; O'Leary, 1984; O'Leary, and Wilson, 1987; Santrock, 2000; Sundel, and Sundel, 2004; Wolpe, 1990) สรุปได้ว่า

พฤติกรรม (Behavior)

หมายถึง ทุก ๆ อาการแสดงออกของมนุษย์
ทั้งในขณะที่มีสติ (Conscious) และไม่มีสติ (Subconscious)
ทั้งที่เกิดขึ้นภายในร่างกาย (Internal) และภายนอกในร่างกาย (External) ทั้งที่
สามารถสังเกตเห็น (Overt) และไม่สามารถสังเกตเห็นได้โดยตรง (Covert)
และทั้งที่เกิดขึ้นอย่างสมัครใจ (Voluntary) และไม่สมัครใจ (Involuntary)
โดยทุก ๆ อาการแสดงออกผันแปรไปตามบุคคล เวลา และสถานที่

ดังนั้น การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์หรือที่เราเรียกว่าพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral science) จึงหมายถึง การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์อย่างเป็นระบบ ทั้งที่ศึกษาในห้องปฏิบัติการหรือการสังเกตตามธรรมชาติ การศึกษาแบบแยกส่วนหรือเป็นองค์รวม การศึกษาเฉพาะช่วงเวลาหรือที่พลวัต มีความหลากหลายไปตามสหวิทยาการในแต่ละศาสตร์หรือสาขา เช่น จิตวิทยา จิตวิทยาสังคม สังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ (พรสุข หุ่นนิรันดร์, 2545; พัชรินทร์ สิริสุนทร, 2558; Klemke, Hollinger, and Kline, 1980)

มิติทางด้านพฤติกรรม

โดยทั่ว ๆ ไปคำว่า “พฤติกรรม” มักถูกใช้สลับไปมากับคำที่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน เช่น คำว่า “ทำ” “กระทำ” “กิจกรรม” “ปฏิบัติ” “ตอบสนอง” “ปฏิกิริยาตอบสนอง” แต่ถ้านำคำว่า “พฤติกรรม” คำเดียวกันนี้ไปใช้ในเชิงเทคนิค (Technically) จะมีความหมายที่เจาะจงไปที่การกระทำของอวัยวะใด ๆ ที่เป็นผลมาจากการทำงานของกล้ามเนื้อ ต่อมต่าง ๆ และระบบประสาทและสมอง ซึ่งอาจไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ เพราะในสภาพธรรมชาติการเกิดพฤติกรรมใด ๆ นั้นจะมีมิติที่บ่งบอกถึงคุณลักษณะอื่น ๆ ที่